

ZBIGNIEW KLIMIUK

Instytut Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie

**EKONOMISTA Z WILNA
– DOROBK NAUKOWY
WŁADYSŁAWA MARIANA ZAWADZKIEGO**

**The Economist from Vilnius – Scientific Achievements
of Władysław Marian Zawadzki**

SŁOWA KLUCZOWE: W. M. Zawadzki, Wilno, ekonomia matematyczna, równowaga gospodarcza, teoria produkcji, przedsiębiorstwo publiczne i prywatne, doktryny ekonomiczne

KEYWORDS: W.M. Zawadzki, Wilno, mathematical economy, economic equilibrium, the theory of the production, public and private enterprise, doctrins of economics

ABSTRACT: Władysław Marian Zawadzki (1885–1939), was born in Vilno, Polish economist, Minister of Treasure (1932–1935), pioneered mathematical economics in Poland (the Walrasian mathematical economist). The conservative professor of economics at the School of Commerce (SGH) in Warsaw and the Stefan Batory University of Wilno (1919–1931). The SGH had at this time the stronger team of theoreticians. It was led by Władysław Zawadzki. He was a very thorough exposition of J.M. Keynes's monetary analysis, contrasting it with his earlier ideas in the *Treatise on Money* and the *Tract on Monetary Reform*. Zawadzki regretted Keynes's etatism but comforted himself and his readers that Keynes had changed his mind at least twice before *The General Theory*.

Wprowadzenie

Władysław Marian Zawadzki urodził się 8 września 1885 r. w Wilnie jako syn Feliksa, znanego wileńskiego księgarza i wydawcy. Był najstarszym synem w drugim małżeństwie swego ojca, miał jeszcze siostrę Annę (wcześnie zmarła na gruźlicę) i brata Adama (w przyszłości właściciel księgarni „Józef Zawadzki”). Nauki początkowe pobierał w domu, następnie kształcił się w I gimnazjum wileńskim. Jako uczeń kierował tajną grupą samokształceniową; w młodości związał się z działającą nielegalnie w Wilnie Polską Partią Socjalistyczną (PPS). W 1903 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i rozpoczął studia na Wydziale Fizyczno-Matematycznym Uniwersytetu Moskiewskiego. Po dwóch latach przeniósł się do Krakowa, gdzie podjął studia filozoficzno-humanistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ). Z początkiem 1906 r.

przerwał studia i jako działacz PPS prowadził przez kilka miesięcy działalność agi-tacyjną w Łodzi. Po rozłamie, do którego doszło niebawem w PPS, odsunął się od czynnego udziału w ruchu socjalistycznym (Bochenek 2008, 281).

Zapewne pod koniec 1906 r. Zawadzki wyjechał do Zurychu, a stamtąd do Paryża. Raz jeszcze zmienił swe zainteresowania naukowe, podejmując studia ekonomiczno-społeczne w paryskiej Ecole Libre des Sciences Politiques. Ukończył je w 1909 r. po przedstawieniu pracy dyplomowej pt. *Societes cooperatives de vente*, po czym podjął samodzielną pracę naukową. Łącząc swoje dotychczasowe zainteresowania, badał możliwości zastosowania matematyki w naukach ekonomicznych. W 1914 r. wydał w Paryżu swe pierwsze znaczące dzieło *Les mathematiques appliquees a l'economie politique* (wydane w tym samym roku w Wilnie w przekładzie na język polski pt. *Zastosowanie matematyki do ekonomii politycznej*). Wiosną tego roku podjął starania o uzyskanie docentury na UJ, przerwane z powodu wybuchu I wojny światowej (ibidem, 282).

Początkowy okres wojny spędził w Wilnie, oddając się pracy społecznej i politycznej, m.in. jako wiceprezes Komitetu Obywatelskiego, reprezentującego interesy narodowe Polaków z Wileńszczyzny. Udzielał się również w Związku Niepodległości w Wilnie, będąc jego członkiem, a następnie prezesem. Równoległe wykładał ekonomię polityczną: od 1916 r. w Towarzystwie Rolniczym, a w latach 1916–1917 na Kursach Naukowych. Dodatkowo uczył języka francuskiego w gimnazjum męskim utworzonym we wrześniu 1916 r. przez Stowarzyszenie Nauczycieli i Wychowawczyń w Wilnie. W dniu 10 lutego 1917 r. ożenił się z Haliną Niedziałowską.

Jesienią 1917 r. został powołany na wykładowcę ekonomii politycznej na Politechnice Warszawskiej (PW), w związku z czym przeniósł się do Warszawy. W latach akademickich 1917/1918–1918/1919 wykładał ekonomię na wszystkich wydziałach PW z wyjątkiem Wydziału Architektury. Od 1918 r. był również wykładowcą historii doktryn ekonomicznych w Wyższej Szkole Handlowej (późniejszej Szkole Głównej Handlowej – SGH) w Warszawie. Jako materiał pomocniczy do tych wykładów w 1919 r. Zawadzki wydał (ze swoją przedmową) zbiór prac ekonomistów zachodnich pt. *Wartość i cena*. W późniejszym okresie wznawiał wykłady i seminaria w WSH oraz publikował swoje prace w serii „Biblioteka Wyższej Szkoły Handlowej”. Wkrótce po odzyskaniu niepodległości znalazł się w pierwszym 38-osobowym gronie profesorów PW. 14 maja 1919 r. uzyskał nominację na profesora nadzwyczajnego i objął Katedrę Ekonomii Politycznej na Wydziale Inżynierii Wodnej (prowadzoną krótkotrwale do października tego roku). Ten okres życia Zawadzkiego wypełniony był nie tylko pracą dydaktyczną w warszawskich szkołach wyższych, lecz także aktywną działalnością polityczną (Landau 1980, 753 i n.).

Od czerwca do października 1918 r. wchodził w skład Rady Stanu Królestwa Polskiego. W końcu 1918 r. należał do grona współzałożycieli Komitetu Obrony Kre-sów, z ramienia którego spędził kilka tygodni w Paryżu, aby bronić sprawy polskiej na Kongresie Pokojowym. Od lutego do kwietnia 1919 r. pracował w Ministerstwie

Spraw Zagranicznych jako naczelnik jednego z wydziałów. Z początkiem października 1919 r., uzyskawszy bezpłatny urlop na PW, Zawadzki przeniósł się do Wilna, gdzie objął wykłady ekonomii politycznej na Uniwersytecie Stefana Batorego; od lipca 1920 r. jako profesor zwyczajny. Odtąd związany był z tą uczelnią do 1932 r., sprawując w niej m.in. funkcję dziekana Wydziału Prawa i Nauk Społecznych (1922–1924). Był to w jego życiu okres wyjątkowej pracy naukowej, której owocem stało się kolejne dzieło *Teoria produkcji* (1923). W dziele tym jego autor dowiódł, że zapewnienie prawidłowego przebiegu procesu wytwarzania wymaga stworzenia określonych warunków życia gospodarczego.

Na łamach „Ruchu Prawniczego i Ekonomicznego”, „Rocznika Prawniczego Wileńskiego”, „Ekonomisty” oraz „Czasopisma Prawniczego i Ekonomicznego” opublikował kilka cennych artykułów dotyczących teorii ekonomii oraz polityki społecznej, tj. *Przedsiębiorstwa państwowe jako forma organizacyjna produkcji* (1922), *O pojęciu wartości zmiennej* (1925), *O „teorii produkcji”* (1925) oraz *Postulaty ochrony robotnika a konkretne warunki gospodarcze* (1926). Ponadto redagował oraz opatrzył przedmową polskie tłumaczenie książki *Kapitał i zysk z kapitału* (1924) E. von Böhm-Bawerk.

Przez kilka lat kierował biurem studiów naukowych przy Ministerstwie Skarbu, w którym przeprowadzał badania nad metodami szacowania majątku i dochodu narodowego. W 1931 r. został powołany do służby państwowej, początkowo jako wiceminister skarbu i minister bez teki, a od września 1932 r. do października 1935 r. jako minister skarbu w kolejnych gabinetach: A. Prystora, J. Jędrzejewicza, L. Kozłowski i W. Sławka. Funkcję tę wypadło mu sprawować w okresie głębokiego kryzysu gospodarczego. Jako ministrowi skarbu nie udało mu się wypracować antykryzysowej strategii finansowej, natomiast jego niewątpliwą zasługą pozostaje uporządkowanie ustawodawstwa skarbowego oraz przygotowanie przepisów dotyczących pieniądza i przepisów dewizowych (Płaczek 2000, 106–107).

Z chwilą przejścia na emeryturę (październik 1935 r.) powrócił do pracy naukowej i dydaktycznej w warszawskiej SGH, w której od kwietnia 1937 r. kierował Katedrą Ekonomii II. Pomimo pogarszającego się stanu zdrowia Zawadzkiego na ten okres jego życia przypadają największe osiągnięcia dydaktyczne. Skupił wówczas wokół siebie grono studentów i młodych naukowców, dla których był wzorem uczonego i od którego uczyli się umiejętności badawczych. Był to jednocześnie okres jego najdojrzszych prac naukowych. Głównymi tematami prowadzonych wówczas badań były zagadnienia pieniężne oraz równowaga ogólna. Znalazły one odzwierciedlenie w następujących publikacjach: *Zmiany poziomu cen pod wpływem naruszenia równowagi podaży i popytu* (1936), *Nowa teoria pieniądza Keynesa* (1936), *Manipulowanie pieniądzem jako narzędzie polityki gospodarczej* (1938), *Dwie koncepcje równowagi ekonomicznej* (1938) oraz *Rozwój teorii pieniężnych w ostatnich czasach* (1939). W *Encyklopedii nauk politycznych* zamieścił trzy hasła: *Rola banków w gospodarstwie społecznym* (1936), *Deflacja* (1936) oraz *Matematyczna szkoła*

w ekonomii (1938). Nasz uczony realizował również projekty translatorskie. W 1938 r. ukazało się polskie wydanie książki osiemnastowiecznego angielskiego merkantylisty Ryszarda Cantillona *Ogólne rozważania nad naturalnymi prawami handlu*, z przedmową i w tłumaczeniu wileńskiego ekonomisty. Pełna bibliografia prac prof. W. Zawadzkiego zawiera 33 pozycje, w tym 4 książki. Jego znane i cenione w świecie prace stawiają go wśród twórców współczesnej myśli ekonomicznej. Miarą jego autorytetu naukowego było wybranie w 1931 r. na członka zarządu Econometric Society – międzynarodowego towarzystwa ekonometrycznego, którego był także członkiem założycielem.

Zawadzki zmarł 8 marca 1939 r. w Warszawie, a pochowany został na cmentarzu św.św. Piotra i Pawła na Antokolu w Wilnie. Był odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta i Krzyżem Niepodległości.

1. Ekonomia matematyczna i jej wpływ na rozwój myśli ekonomicznej

Ekonomią matematyczną Zawadzki zainteresował się podczas samodzielnych studiów prowadzonych po ukończeniu paryskiej Ecole Libre des Sciences Politiques. Tematowi temu poświęcił swoją pierwszą książkę teoretyczną o charakterze metodologicznym i historycznym pt. *Les mathématiques appliquées à l'économie politique (Zastosowanie matematyki do ekonomii politycznej)*. Chociaż późniejsze badania wileńskiego uczonego obejmowały wiele odmiennych tematów, to jednak z tą książką i z tym tematem był i jest najczęściej utożsamiany przez polskich ekonomistów oraz dzięki niej został przypisany do szkoły matematycznej.

Według zamysłu Zawadzkiego rozprawa ta nie miała być ani systematycznym wykładem ekonomii matematycznej, ani jej podręcznikiem, ani prezentacją nowych badań. Wileński ekonomista zamierzał zrealizować skromniejszy cel, a mianowicie wskazać warunki oraz korzyści ze stosowania matematyki w rozważaniach ekonomicznych (Zawadzki 1914, 7). Realizując powyższy cel, Zawadzki stworzył – co należy wyraźnie podkreślić – dzieło na wskroś oryginalne. W sposób samodzielny i z wielkim znanstwem przedstawił w nim ważniejsze koncepcje twórców ekonomii matematycznej. Dobór prezentowanych wytworów został podporządkowany celowi głównemu, tj. ukazaniu korzyści z matematyzacji ekonomii. W wielu przypadkach koncepcje omawiane w tym dziele wileński profesor zaprezentował bardziej przejrzysto i przystępnie aniżeli ujęcia oryginalne, udostępniając je szerszym kręgom czytelników. Dzięki temu praca ta została przychylnie przyjęta w kręgach akademickich oraz przyniosła jej autorowi międzynarodowe uznanie. Propagując idee oraz metody badań stosowane przez ekonomistów matematycznych, profesor z Wilna przyczynił się do rozwoju nie tylko ekonomii matematycznej, lecz także stawiającej pierwsze kroki ekonometrii. Był więc uczonym nowoczesnym, dotrzymującym

kroku twórcom z przodujących ośrodków europejskich, które na początku XX w. wciąż dominowały w ekonomii światowej.

W rozprawie wydanej w 1914 r. pt. *Zastosowanie matematyki do ekonomii politycznej*, Zawadzki zauważył, że nie wszyscy przedstawiciele ekonomii teoretycznej byli zwolennikami stosowania matematyki. Nieufność, a nawet sprzeciw zgłaszali m.in. John Elliot Cairnes, Carl Menger i Eugen von Böhm-Bawerk. Jednym z zarzutów kierowanym pod adresem ekonomii matematycznej była jej sztywność i nadmiernie abstrakcyjny charakter, a nawet podważano jej przydatność w ogóle. Dlatego też ekonomia matematyczna musi – podkreślał Zawadzki – ciągle potwierdzać użyteczność formułowanych twierdzeń oraz wyników badań uzyskanych z zastosowaniem matematyki. Ponieważ gros uogólnień ekonomicznych ma ilościowy charakter, dlatego też opisujące je prawa można wyrazić językiem matematyki. Matematyka świadczy badaniom ekonomicznym nieocenione wręcz usługi. Za pomocą układu równań przedstawiany jest stan równowagi ekonomicznej. Wileński uczony pisał:

Użyteczność jego wypływa przede wszystkim z wielkiej ilości warunków, którym musi zadośćuczynić stan równowagi ekonomicznej, ilości tak znacznej, że zwyczajne (słowne) rozumowanie nie jest w stanie objąć ich nawet w części: tylko zastosowanie matematyki może nam pozwolić badać współzależność zjawisk ekonomicznych w całej jej pełni i ogólności (ibidem, 35).

Formuły matematyczne stosowane w ekonomii różnią się ich użytecznością; jedne opisują ogólne zjawiska lub poszczególne przypadki, inne precyzyjniej ujmują znane prawa ekonomiczne albo pozwalają odkryć nowe, względnie pełnią funkcję wskazówki metodologicznej. Zdaniem Zawadzkiego, użyteczność ekonomii matematycznej rośnie wraz ze wzrostem umiejętności konstruowania zarówno najogólniejszych formuł, jak i ujęć poszczególnych zjawisk. Niestety, dotychczasowe konstrukcje nie odzwierciedlały istniejącej rzeczywistości.

Zmatematyzowana teoria równowagi ogólnej daje możliwość uchwycenia zażytych stosunków ekonomicznych z wielką prostotą i elegancją. Tylko za pomocą rozumowania matematycznego można wziąć pod uwagę ogromną ilość warunków, jakie są niezbędne do zaistnienia równowagi ekonomicznej. Matematyka pozwala odkryć zupełnie nieznane prawa rządzące życiem gospodarczym, a także odkryć najważniejsze i najbardziej ogólne tendencje występujące w rzeczywistej gospodarce. Wynika z tego wniosek, że jedynie ekonomia matematyczna – podtrzymywał autor *Zastosowania matematyki do ekonomii politycznej* – ma możliwość precyzyjnego określenia warunków i granic twierdzeń ekonomicznych oraz ich uzasadnienia. Ścisłe sformułowane wnioski ekonomii matematycznej mają również większą wartość niż wnioski z rozważań opisowych. Niestety, odbywa się to kosztem popularności ekonomii matematycznej, która rodzi opory, niechęć, a nawet ostrą krytykę. Tymczasem potrzeba ścisłości określeń i dowodów powinna być wystarczającym

argumentem na rzecz jej szerszego stosowania, konstatował ekonomista z Wilna (Bochenek 2010, 40 i n.).

Jednocześnie Zawadzki przestrzegał przed przesadą oraz wizją stworzenia takiej nauki, która pozwoli przewidzieć ilościowe zjawiska ekonomiczne. Z uwagi na abstrakcyjny charakter twierdzenia ekonomii matematycznej nie są wiernym odbiciem rzeczywistości gospodarczej. Dlatego też ma ona ograniczone zastosowanie praktyczne; pozwala najwyżej przewidzieć skutki określonego sposobu postępowania. Twierdzenia ekonomii matematycznej są prawdziwe tylko w uproszczonych warunkach, wyabstrahowanych od rzeczywistości, czyli sprawdzają się na wysokim szczeblu abstrakcji. Ważniejszą jednak rolę ekonomii matematycznej dla praktyki jest weryfikacja teorii fałszywych. Ponadto twierdził wileński uczoney, że dostarcza ona argumentów dla krytyki nieścisłych twierdzeń.

2. Opieka i polityka socjalna

Kolejnym tematem dociekań, świadczącym o rozległości obszarów badawczych naszego ekonomisty, były zagadnienia socjalne. Zostały one zaprezentowane w artykule *Postulaty ochrony robotnika a konkretne warunki gospodarcze* (1926), opublikowanym na łamach wileńskiego „Czasopisma Prawniczego i Ekonomicznego” oraz w broszurze pt. *Polska polityka socjalna a gospodarstwo społeczne* (1927), wydanej przez Towarzystwo Ekonomiczne w Krakowie.

2.1. Rozwój postulatów robotniczych i socjalnych

Artykuł *Postulaty ochrony robotnika a konkretne warunki gospodarcze* traktuje o rozwoju idei ochrony robotników na przestrzeni kilku wieków. W okresie merkantylizmu robotnicy nie zajmowali wprawdzie uprzywilejowanej pozycji, jednak w zamian za swój wysiłek mieli zagwarantowane zatrudnienie i zarobek, a ten ostatni uwzględniał ich sytuację rodzinną. Niestety, epoce tej obcy był ideał wzrostu stopy życiowej robotnika. W istniejących wówczas warunkach, czyli niskiej wydajności pracy i produktywności, surowe traktowanie robotników gwarantowało im byt (Zawadzki 1926, 1–2).

Zdaniem Zawadzkiego, w pierwszej połowie XIX w. wyzysk robotników doprowadzono do ostatecznych granic, czego przejawem było wydłużanie czasu pracy, wykonywanej w niehigienicznych warunkach. W połowie tego stulecia, na tle wzrostu bogactwa i rozwoju sił wytwórczych, pojawiła się koncepcja redukcji wysiłku oraz zwiększania udziału robotników w wytwarzanym produkcie. Robotnicy mieli więc skorzystać z dobrodziejstw wzrostu produkcji przez: zmniejszenie obciążenia pracy i likwidację zagrożeń, usunięcie ryzyka wypadku, a także zwiększenie udziału w dochodzie społecznym i kulturze. Wdrożeniu tej koncepcji służyły liczne postulaty wchodzące do różnych ustawodawstw krajowych oraz porozumień

międzynarodowych. Stały się one również wytycznymi polityki gospodarczej oraz normami etycznymi. Według traktatu wersalskiego, pracy nie należy traktować jako przedmiotu handlu, natomiast płaca powinna zapewniać fizyczny, umysłowy i moralny dobrobyt. Stworzony wówczas ideał warunków pracy wypływał z naturalnego prawa robotnika do jego ochrony. Jednakże spełnienie tych dezyderatów pociąga za sobą pewne ciężary. Ich urzeczywistnienie wpływa na bogactwo narodowe, podkreślał wileński uczony (ibidem, 4–7).

Koncepcje „prawa do pracy”, „organizacji robót publicznych” oraz wspierania spółdzielczości wytwórczej zostały ogłoszone we Francji w 1848 r., szybko zostały jednak zapomniane. Inny los – twierdził Zawadzki – spotkał propozycje reform społecznych sformułowanych w Anglii w połowie XIX w., które obejmowały m.in. skrócenie dnia roboczego, zakaz pracy nieletnich oraz ubezpieczenia pracowni-cze. Przypadły one na okres dynamicznego rozwoju gospodarki angielskiej. Nastąpiło zwolnienie tempa rozwoju całej gospodarki, ale zwiększyła się równomierność wzrostu produkcji, co zmniejszyło marnotrawstwo sił wytwórczych w okresie wahań produkcji. Stopniowe skracanie czasu pracy ulżyło niedoli życia robotników, którzy na skutek zmniejszenia podaży pracy uzyskali dodatkowo wyższe zarobki. Zwiększył się ład produkcji oraz poprawiły się stosunki między pracodawcami i pracownikami. Jak pokazała historia w przypadku większości postulatów, zostały one wprowadzone w celu usunięcia istniejących niedomagań, a nie wdrażania jakiegoś ideału. Były więc niezbędne, aby ograniczyć marnotrawstwo sił wytwórczych danego kraju, a więc nie naruszały jego rozwoju. Oznacza to, że postulaty te odpowiadały potrzebom życia społeczno-gospodarczego, były elastyczne, łatwe do wprowadzenia początkowo w krajach rozwiniętych, przynosząc w konsekwencji dalszy postęp gospodarczy. Nie wywołały one szkodliwych następstw dla gospodarki, ale większy ład i pokój (ibidem, 8 i n.).

Autor artykułu *Postulaty ochrony robotnika a konkretne warunki gospodarcze* zwracał uwagę, że uznane za etyczny wymóg postępu oraz przejaw sprawiedliwości postulaty są przenoszone do krajów słabo rozwiniętych gospodarczo. Na ogół w krajach tych nie istnieją warunki ich przyjęcia, dlatego też stają się idealną konstrukcją, są narzucane, realizowane w przypadkowej kolejności, bez względu na intensywność potrzeb społecznych. Wdrażane w życie postulaty napotykają na trudności, mogą hamować rozwój, a nawet wywołać regres, a w konsekwencji pogorszyć położenie środowisk robotniczych. Dlatego też niektóre postulaty socjalne – twierdził z przekonaniem wileński ekonomista – budzą sprzeciw lub obojętność robotników (ibidem, 14 i n.).

W polskiej gospodarce, bardzo zniszczonej w czasie pierwszej wojny światowej, nie istniały warunki do wdrożenia w pierwszych latach powojennych postulatów reform socjalnych. Zdaniem autora cytowanej pracy, postulaty te przedstawiają koncepcję ideału społecznego, a nie żądanie i potrzebę klasy robotniczej. Tworzenie odpowiedniego ustawodawstwa należało raczej odłożyć do czasu wykształcenia się

takiej potrzeby na skutek rozwoju gospodarczego. Wprowadzeniu ośmiogodzinnego dnia pracy nie towarzyszyła obfitość kapitału, wyższa technika czy wydajna praca, bowiem polska gospodarka odczuwała ich brak. W związku z tym wzrosły koszty rodzimej produkcji, przez co stała się ona mniej konkurencyjna oraz wzrosło bezrobocie. Utworzenie przemysłowych i powszechnych kas chorych zapewniło wprawdzie opiekę lekarską ludności, było jednak bardzo kosztowne oraz nie znajdowało powszechnego zrozumienia. Zasiłki dla bezrobotnych okazały się również niekorzystne dla polskiej gospodarki. Środki należało raczej przekazać przedsiębiorcom w zamian za zwiększenie zatrudnienia. Zasiłki te powinny raczej rozwiązywać problem bezrobocia, a nie finansować skutki prawa do pracy. Powyższe postulaty zamiast chronić robotnika przed rabunkową eksploatacją jego siły roboczej oraz podnieść poziom jego życia, nierzadko wmawiają mu prawa, które przypominają utopijne koncepcje. Jeśli odpowiadają realnym potrzebom gospodarki, utrwalają ład i praworządność, jeśli natomiast zostają narzucone – ich ciężaru nie jest w stanie udźwignąć żadne rozwijające się społeczeństwo, podsumował wileński badacz (ibidem, 17 i n.).

W broszurze *Polska polityka socjalna a gospodarstwo społeczne* W. M. Zawadzki zawarł teoretycznie pogłębione rozważania na temat polityki socjalnej. Autor opracowania uważał, że polityka socjalna wywiera przemożny wpływ na stosunki gospodarcze. Jeśli służy ona podniesieniu bogactwa i dobrobytu, wówczas wywiera dodatni wpływ na gospodarkę. Przejawem tej polityki mogą być zapewnienie lub wzmocnienie porządku społecznego i likwidacja napięć wywołujących marnotrawstwo sił wytwórczych, uniemożliwienie rabunkowej eksploatacji słabszych klas społecznych, wreszcie uprzywilejowanie klas czynnych gospodarczo, które przyczyniają się do wzrostu produkcji i dochodu oraz rozwoju sił wytwórczych. Z kolei o ujemnym wpływie polityki socjalnej świadczą obciążenia produkcji nieuzasadnionymi kosztami, utrudnienia wymiany dóbr, usług i kapitału, tworzenie uprzywilejowanych warunków dla klasy biernej ekonomicznie kosztem klasy czynnej, twierdził nasz uczonec (Zawadzki 1927, 3).

2.2. Charakter realizowanej w Polsce polityki socjalnej

Powyższe rozważania teoretyczne i historyczne W. M. Zawadzki odniósł do polityki socjalnej uprawianej w Polsce po odzyskaniu niepodległości w celu określenia jej charakteru oraz dokonania oceny. Ponieważ polskie rządy dążyły do wdrożenia określonego ideału społeczno-gospodarczego, nazywanego ideałem demokratycznym, polityka ta stała się polityką apriorystyczną. Chociaż ideał ten zakładał utrzymanie prywatnej własności i inicjatywy, to równocześnie zapewniał pracującym prawo do uzyskiwania minimalnego dochodu oraz udziału w produkcie społecznym, bez ponoszenia dodatkowych ciężarów związanych z ryzykiem, wypadkami itp. Przyznając jedynie korzyści, państwo – w sposób arbitralny – zwolniło robotników z odpowiedzialności wynikającej z prawa własności i prowadzenia działalności

gospodarczej. Zbyt wierne przeniesienie zagranicznych rozwiązań do naszego kraju, bez praktycznego uzasadnienia, świadczyło o ich aprioryczności. Polska polityka socjalna obejmowała nie tylko ochronę robotników i lokatorów, lecz także politykę żywnościową, agrarną i podatkową, w większym stopniu dbała o interesy konsumentów aniżeli właścicieli środków produkcji. Demokratyczny charakter tej polityki ukształtował się pod wpływem nacisków politycznych oraz obaw sfer rządzących przed rewolucyjnymi wystąpieniami. Ponieważ była ona sprzeczna z możliwościami naszej gospodarki, a także chaotyczna i biurokratyczna, wiele przedsięwzięć nie zostało doprowadzonych do końca, podkreślał wileński uczoney (ibidem, 6 i n.).

W latach dwudziestych XX w. wielkopolscy politycy – zdaniem autora broszury *Polska polityka socjalna a gospodarstwo społeczne* – koncentrowali się na czterech problemach, tj. skróceniu czasu pracy do ośmiu godzin i zagwarantowania płatnego urlopu, ubezpieczeniach społecznych z kasami chorych, ubezpieczeniem wypadkowym i funduszem bezrobocia, poparciu dla robotniczych walk płacowych, wreszcie obniżeniu kosztów utrzymania robotników, obejmujących politykę niskich cen, ograniczanie eksportu i ochronę lokatorów. Główne rozstrzygnięcia w tych sprawach podjęto w okresie minimalnego wykorzystania zdolności produkcyjnych oraz inflacji. Doktrynerskie wdrażanie tak ambitnych postulatów w zacofanym gospodarczo kraju wypacza – twierdził wileński uczoney – sens polityki socjalnej. Skrócenie czasu pracy wywołało wzrost kosztów produkcji, obniżenie lub utrzymanie na niskim poziomie płacy realnej oraz zwiększenie bezrobocia. Z kolei postulat objęcia pełną opieką lekarską wszystkich chorych pochłania większe koszty, które znacznie przewyższają uzyskane korzyści. Poparcie udzielane robotnikom przez Ministerstwo Pracy podczas konfliktów płacowych i strajków odbiło się zmniejszeniem dyscypliny oraz wydajności pracy, a także utrudniało wdrażanie postępu w dziedzinie organizacji pracy. Zjawiska te podrażały produkcję oraz obniżały płacę realną robotników. Podobne skutki wywołało wprowadzenie płac minimalnych oraz stawek czynszów mieszkalnych (ibidem, 10 i n.).

Wdrożenie sprzecznych z warunkami polskiej gospodarki postulatów socjalnych doprowadziło do niszczenia, względnie utrudniania, tworzenia nowego kapitału produkcyjnego oraz nieruchomości, zmniejszenia stopnia wykorzystania zdolności produkcyjnych, wzrostu kosztów produkcji oraz zmniejszenia produkcji, osłabiło zdolności konkurencyjne naszej gospodarki, a ponadto zwiększyło obciążenia budżetów centralnego i samorządowych. Bez wątplenia realizacja tych postulatów złagodziła konflikty społeczne, które zawsze zagrażają procesom produkcji. Jednakże spokój społeczny został okupiony – konstatawał W. M. Zawadzki – zbyt wysokimi kosztami ekonomicznymi. Wbrew oczekiwaniom promotorów polskiej polityki socjalnej, wspomniane postulaty nie tylko nie zwiększyły dobrobytu robotników, ale zahamowały rozwój gospodarki, a w konsekwencji wywołały – podkreślał autor broszury *Polska polityka socjalna a gospodarstwo społeczne* – odwrotne skutki społeczne i gospodarcze (ibidem, 12 i n.).

3. Teoria produkcji

Produkcja, chociaż stanowi najważniejsze zagadnienie w nauce ekonomii i decydowała oraz decyduje o pomyślności wszystkich jednostek i całych społeczeństw, została – zdaniem Zawadzkiego – nieco zaniedbana przez jej teoretyków. Lukę tę miała wypełnić, opublikowana w 1923 r., najobszerniejsza, licząca niemal sześćset stron, rozprawa pt. *Teoria produkcji. Próba zbadania społecznych warunków produkcji*. Skróconą wersję tej rozprawy wileński uczoney wydał w 1927 r. w języku francuskim jako *Esquisse d'une theorie de la production*.

3.1. Podstawowe warunki produkcji

Głównym wątkiem teorii produkcji Zawadzkiego były warunki prawidłowej produkcji, stanowiącej stałą i materialną podstawę bytu społecznego, a także sposób ilościowego i jakościowego ukształtowania produkcji, tj. stosunki między producentami, stosowana technika, zaangażowane siły wytwórcze do danej produkcji, jej rozmiary itp. Według wileńskiego uczonego, brakowało właśnie systematycznego opracowania podstawowych warunków produkcji. Wyjątek stanowiły prace Wernera Sombarta i Georgesa Sorela, którzy widzieli potrzebę pogłębienia wiedzy na temat zjawiska produkcji, mającą uchwycić całość życia gospodarczego (Zawadzki 1923, 9–11).

Niezbędnymi warunkami produkcji są, zgodnie z powszechnie akceptowanymi twierdzeniami ekonomii, istnienie potrzeb oraz posiadanie sił wytwórczych. Ten ostatni warunek decyduje również o rozmiarach produkcji. Niestety, twierdzenia te – z teoretycznego punktu widzenia – nie wyjaśniają samego zjawiska produkcji. Świadczą o tym niezaspokojone potrzeby oraz wolne moce produkcyjne. Zdaniem Zawadzkiego, należy raczej odkrywać warunki społeczne, decydujące o wielkości sił wytwórczych oraz czynniki wpływające na stopień ich wykorzystania (ibidem, 13 i n.).

Działalność produkcyjna ludzi podlega takim samym zasadom, jakie obowiązują przy wymianie, stąd też relacje ilościowe produkcji najlepiej wyjaśnić za pomocą właściwej teorii wymiany, twierdził autor *Teorii produkcji*. Kryteria te najlepiej spełnia matematyczna teoria równowagi. Istnieją jednak zasadnicze różnice między aktami wymiany i produkcji, bowiem wymiana dotyczy istniejących kategorii (rzeczy), natomiast w produkcji wymienia się nieistniejące obiektywnie usługi (praca i inne usługi produkcyjne) za przyszłe produkty i usługi. Innym warunkiem porównania produkcji i wymiany jest przyjęcie założenia niezmienności warunków gospodarowania, czyli abstrahowanie od zjawiska rozwoju gospodarczego. Do stałych i koniecznych warunków produkcji Zawadzki włączył nowy czynnik, jakim jest wola pracy. Kategoria ta oznacza moralną zdolność zmuszania się do ciągłego wykonywania pracy, która została uznana za korzystną. Staje się ona gwarantem permanentnego i prawidłowego wykonywania czynności dostarczających zadowolenie. Nie jest ona tożsama z zamiłowaniem do pracy, które stanowi pociąg

do pracy, dający zadowolenie bez względu na rezultat czy wynagrodzenie. Natomiast wola pracy dotyczy wykonywania jej mimo odczuwania przykrości, twierdził wileński uczony (ibidem, 20 i n.).

3.2. Typy produkcji

Typ produkcji nie jest powszechnie stosowanym pojęciem w ekonomii. Bazując na wcześniejszych rozważaniach o warunkach produkcji, autor *Teorii produkcji* sformułował definicję typu produkcji. W cytowanej pracy Zawadzki pisał:

Jakościowo odrębne ukształtowanie produkcji, odpowiadające pewnemu całokształtowi harmonijnie do siebie dostosowanych warunków, mogących współistnieć na podstawie określonego układu zjawisk społecznych, nazywam typem produkcji.

Wynika z niej, że w każdym typie produkcji i odpowiednim układzie warunków możliwe jest zapewnienie prawidłowej produkcji (ibidem, 72 i n.).

Teorią badającą możliwe typy produkcji i odpowiadające im układy zjawisk społecznych jest teoria produkcji. Innymi słowy jej zadaniem jest badanie okoliczności urzeczywistnienia określonych typów produkcji. Zawadzki uważał jednak, że tak jak inne kategorie, również typy produkcji oraz prawidłowa produkcja należą do przypadkowych zjawisk (ibidem, 74 i n.).

Produkcja oznacza działalność ludzi przystosowującą świat zewnętrzny do ich potrzeb. Wszelka pozostała działalność nie może być uznana za produkcję. Ponadto Zawadzki wyodrębnił czynności produkcyjne obejmujące wytwarzanie dóbr i usług obiektywnych, czyli społecznych usług, które tworzą produkt społeczny. Wynika z tego, że produkcja ma charakter społeczny, tzn. odbywa się w gospodarce społecznej. Niezbędnymi pierwiastkami produkcji o charakterze materialnym są siły wytwórcze. Obejmują one właściwości ludzi i rzeczy, pozwalające uzyskać efekt produkcyjny. Natomiast czynniki produkcji obejmują ludzi i przedmioty mające dane właściwości. Siły wytwórcze wykorzystane w procesie produkcji stanowią usługi produkcyjne tych czynników. Wśród sił wytwórczych wyróżnia się siły naturalne i siły ludzkie. Różnica między siłami wytwórczymi i czynnikiem produkcji ma charakter metodologiczny; siły wytwórcze są ważnym elementem produkcji, ale tylko czynniki produkcji mają cenę i mogą być przedmiotem wymiany (ibidem, 81 i n.).

Gotowość do podejmowania inicjatywy w sferze działalności produkcyjnej, która gwarantuje określone korzyści Zawadzki nazwał przedsiębiorczością. Natomiast praca została zdefiniowana jako wykonywanie celowych czynności ludzkich. Z jej wykonywaniem najczęściej związany jest opór, wywołuje ona przykrość lub trudność. Obok sporadycznej woli pracy autor wyodrębnił istotną, trwałą wolę pracy. W przypadku istotnej woli pracy osoba posiada zdolność zmuszania się do wykonywania ciągłej pracy, w przypadku sporadycznej – zdolność do zmuszania się w niektórych tylko sytuacjach (ibidem, 97 i n.).

Z kolei wzajemne relacje między podstawowymi warunkami procesu produkcji, tj. między siłami wytwórczymi i ich społeczną formą, a zjawiskami określającymi chęć wytwarzania, czynności produkcyjne oraz formację gospodarczą wileński twórca nazwał formą organizacyjną produkcji. Pojęcie to wyraźnie różni się od pojęcia typu produkcji. Ten ostatni wyraża całkowite ukształtowanie produkcji; istnieje tylko w sytuacji harmonijnie dostosowanych warunków. Tymczasem forma organizacyjna istnieje w każdej produkcji, nawet najbardziej nieprawidłowej. Autor *Teorii produkcji* wyróżnił pięć typów produkcji: 1) pierwotny typ produkcji; 2) typ produkcji opartej na przymusie; 3) patriarchalny typ produkcji; 4) towarowo-indywidualistyczny typ produkcji; 5) kolektywistyczny typ produkcji. Zdaniem Zawadzkiego, wszystkie typy występujące przed produkcją indywidualistyczną miały cechy specyficzne, właściwe wyłącznie tym ustrojom oraz cechy wspólne dla wszystkich ustrojów. W typach tych dążenie do maksimum zadowolenia zastępowały odpowiednio: bezpośredni popęd, przymus oraz zamiłowanie do pracy i pragnienie utrzymania stopy życiowej. Czynności wytwórcze w tych ustrojach wykonywane były bez jakichkolwiek wątpliwości, jako rzecz konieczna, wyznaczona przez zwyczaj, tradycję, wierzenia religijne, przesąd, naciski opinii publicznej czy zwykły przymus. Wytwórcy nie widzieli więc możliwości innego postępowania (ibidem, 114 i n.).

3.3. Przedsiębiorstwo jako forma organizacyjna produkcji

W *Teorii produkcji* Zawadzki zaznaczył, że typem produkcji istniejącym na początku XX w. jest towarowo-indywidualistyczny typ produkcji. Jednym z warunków niezbędnych do zapewnienia prawidłowości tego typu produkcji jest przedsiębiorstwo, będące powszechną formą organizacyjną produkcji. Co więcej, przedsiębiorstwo prywatne stanowi formę organizacyjną, która pozwala najpełniej przejawiać się towarowemu stosunkowi do działalności gospodarczej. Łączy ono siły wytwórcze, należące do różnych osób, aby osiągnąć największy efekt. Powstanie przedsiębiorstw jest możliwe tylko w warunkach istnienia nagromadzonego kapitału oraz szerokich mas pozbawionych środków produkcji. Nadwyżka podaży pracy nad popytem zapewnia wprawdzie dopływ siły roboczej, ale jednostki muszą kierować się wolą pracy oraz traktować swoją pracę jako towar. Siła robocza stanowi bowiem dla robotnika źródło dochodu potrzebnego do utrzymania. Upowszechnienie się przedsiębiorstw w największym stopniu przyczyniło się do towarowego traktowania działalności gospodarczej przez jednostki. Przedsiębiorstwa są bardziej efektywną formą organizacji produkcji niż niezależni wytwórcy. Ponadto stają one do konkurencji, zapewniają większe korzyści posiadaczom materialnego bogactwa oraz dają możliwość stosowania przez kapitalistów przymusu gospodarczego w stosunku do proletariatu pozbawionego środków produkcji. Przedsiębiorczość stanowi kombinację towarowego stosunku do działalności gospodarczej i popędu twórczego. Rozpowszechnienie

tego usposobienia wpływa na współzawodnictwo oraz prawidłowość produkcji. Najbardziej sprzyjające warunki dla rozwoju ducha przedsiębiorczości panują w rodzinach przedsiębiorcy (ibidem, 236 i n.).

4. Krytyka przedsiębiorstw państwowych

Jednym z zagadnień poruszanych przez W. M. Zawadzkiego na początku lat dwudziestych XX stulecia była analiza i ocena własności państwowej. Swoimi rozważaniami na ten temat wyprzedził grupę wybitnych ekonomistów polskich, którzy w okresie międzywojennym poddali rewizji etatyzm, obejmujący oddziaływanie państwa w gospodarce poprzez zakładanie przedsiębiorstw państwowych oraz przejmowanie udziałów w firmach prywatnych, a także stosowanie środków administracyjnych. Rozważania dotyczące przedsiębiorstw państwowych Zawadzki zamieścił w *Teorii produkcji* oraz w artykule opublikowanym w 1922 r. w poznańskim „Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym”, opatrzonym tytułem *Przedsiębiorstwo państwowe jako forma organizacyjna produkcji*. Wileński uczone stał na stanowisku, że indywidualistyczny typ produkcji nie wyklucza ingerencji państwa w życie gospodarcze. Państwo powinno przede wszystkim tworzyć sprzyjające warunki dla swobodnej działalności jednostek, a ponadto może samodzielnie zakładać przedsiębiorstwa państwowe wytwarzające zarezerwowane dla siebie dobra i usługi (ibidem, 321 i n.).

4.1. Różnice między przedsiębiorstwami prywatnymi i państwowymi

Zdaniem Zawadzkiego między przedsiębiorstwami prywatnymi i państwowymi istnieją różnice, które mają istotny wpływ na skuteczność ich działania. W artykule *Przedsiębiorstwo państwowe jako forma organizacyjna produkcji* wileński ekonomista zaznaczył, że przedsiębiorstwo będące własnością państwa realizuje identyczne z przedsiębiorstwem prywatnym cele produkcyjne, łącząc ze sobą dostępne siły wytwórcze, które są własnością różnych podmiotów. W zamian za wykorzystane zasoby właściciele uzyskują od przedsiębiorstw stosowne wynagrodzenia. Cel produkcyjny jest jedyną cechą wspólną przedsiębiorstw prywatnych i państwowych. Podstawowym celem przedsiębiorstwa prywatnego jest zysk, natomiast w przypadku przedsiębiorstwa państwowego zysk nie może być celem głównym. Przedsiębiorstwo prywatne traktuje całe otoczenie, czyli wszystkie inne jednostki gospodarujące, pod kątem własnej korzyści i jako źródło własnego zysku. Przedsiębiorstwo państwowe przeciwnie, źródła własnego zarobku nie może szukać w obywatelach, a jednocześnie musi zabezpieczyć się przed takim traktowaniem ze strony innych podmiotów. Podstawę stosunków między pracownikami w przedsiębiorstwie państwowym stanowią przepisy, mniejszą rolę odgrywają umowy i decyzje kierowników. Organizacja przedsiębiorstwa prywatnego opiera się na odmiennych podstawach.

Powyższe różnice sprawiają, że przedsiębiorstwa państwowe w odmienny sposób funkcjonują oraz realizują swoje funkcje niż firmy prywatne. Realizując określone funkcje, przedsiębiorstwo dąży do uzyskania pewnych dóbr i usług w drodze najkorzystniejszego połączenia posiadanych środków (sił wytwórczych). Będące w posiadaniu społeczeństwa czynniki produkcji mają służyć zaspokojeniu jego potrzeb (Zawadzki 1922, 470–471).

4.2. Przyczyny niższej sprawności przedsiębiorstw państwowych

Według rozpowszechnionej opinii przedsiębiorstwa państwowe w każdym przypadku wykazują się znacznie mniejszą sprawnością wytwarzania dóbr i usług w porównaniu z przedsiębiorstwami prywatnymi. Zasadność tego poglądu Zawadzki poddał pod rozwagę, zastanawiając się, czy przedsiębiorstwo państwowe musi koniecznie ustępować odpowiednikowi prywatnemu pod względem sprawności działania. Wnikliwe badania wykazują, że jeśli przedsiębiorstwo prywatne źle spełnia funkcję produkcji, to przedsiębiorstwo państwowe – twierdził wileński ekonomista – pełni ją znacznie gorzej. W wyjątkowych przypadkach przedsiębiorstwo państwowe może osiągnąć wyższą sprawność, jednakże okoliczność tę zawdzięcza nie cechom własnej formy organizacyjnej, ale sprzyjającym warunkom zewnętrznym. Jeśli zaś istnieją normalne warunki, zdolność przedsiębiorstwa państwowego do wykorzystania czynników produkcji oraz dostosowania jej do potrzeb ludności jest niższa niż firmy prywatnej (ibidem, 471 i n.).

Autor artykułu *Przedsiębiorstwo państwowe jako forma organizacyjna produkcji* zwrócił uwagę, że nie mniej ważne jest – co było dotychczas pomijane w rozważaniach teoretycznych – oddziaływanie przedsiębiorstw na psychikę wytwórców, stanowiącą element społecznego podłoża produkcji. Zadanie to prawidłowo realizuje przedsiębiorstwo prywatne poprzez pobudzanie i utrzymywanie u ludzi zdolności do wykonywania pracy oraz wzmocnienie dążenia do produkcyjnego wykorzystania sił wytwórczych przez ich właścicieli, traktujących wynajmowane zasoby jako źródło dochodu. Przedsiębiorstwo państwowe kierujące się innymi celami nie ma możliwości ani oddziaływania na właścicieli sił wytwórczych pod kątem zwiększenia ich produkcyjnego wykorzystania, ani zwiększenia gotowości do świadczenia pracy przez pracowników. Przeciwnie, przedsiębiorstwo państwowe generuje negatywne tendencje w sferze psychologii produkcji (ibidem, 472 i n.).

Wspomniane okoliczności skazują – zdaniem Zawadzkiego – przedsiębiorstwo państwowe na niższą sprawność w porównaniu z przedsiębiorstwem prywatnym. Sprawność ta jest tym niższa, im bardziej rozpowszechniona jest forma przedsiębiorstw państwowych w danej gospodarce. Niższa sprawność stanowi wynik istnienia sprzeczności między ideą państwa a ideą zysku (którym kierują się podmioty gospodarcze) występującą wewnątrz przedsiębiorstw państwowych. Eliminując zysk,

pozbawia się przedsiębiorstwo państwowe podstawowego sensu, czyli odbiera się możliwość skutecznego działania, stwierdził cytowany twórca.

W *Teorii produkcji* Zawadzki wymienił trzy okoliczności (wileński uczo-ny nazwał je słabymi punktami przedsiębiorstw państwowych), które sprawiają, że przedsiębiorstwa państwowe ustępują przedsiębiorstwom prywatnym. Po pierwsze, kierownicy tych przedsiębiorstw posiadają słabszą motywację do angażowania swoich sił w celu uzyskania najkorzystniejszego efektu, czyli w mniejszym stopniu niż przedsiębiorcy prywatni są zainteresowani sukcesem gospodarczym. Jednocześnie kierownik przedsiębiorstwa państwowego wie, że jego byt jest zabezpieczony, bez względu na osiągnięty wynik.

Po drugie, kierownik przedsiębiorstwa państwowego nie posiada pełnej władzy, podlega wyższym instancjom, które krępują i opóźniają podejmowanie decyzji. Oddalenie od ośrodka decyzyjnego, podleganie jego kontroli oraz komunikowanie się z ośrodkiem drogą biurokratyczną sprawiają, że decyzje są nieelastyczne i niedostosowane do permanentnych zmian koniunkturalnych. W ten sposób przedsiębiorstwo traci korzystne „okazje” oraz odnotowuje słabsze tempo swojej działalności. Możliwości takie istnieją w przedsiębiorstwie prywatnym, którego kierownik jest ostateczną instytucją decyzyjną.

Po trzecie, przedsiębiorstwo państwowe w swojej działalności i w kontaktach z kontrahentami kieruje się innymi kryteriami niż zysk i efekt produkcyjny. Pomijanie tych kryteriów jako wytycznych działalności gospodarczej naraża przedsiębiorstwo państwowe na błędy oraz nieprzemysłane eksperymenty. Nierzadko kryteria ekonomiczne zastępuje fantazja. Skutkuje to demoralizacją pracowników, dowolnością podejmowanych decyzji, a nawet możliwością nadużyć. Co więcej, wynagrodzenia pracowników przedsiębiorstw państwowych nie są uzależnione od efektu produkcyjnego, ale od moralnych zasług czy stanowiska w hierarchii, co negatywnie wpływa na wolę pracy oraz towarowy stosunek do działalności gospodarczej. Uniezależnienie wysokości wynagrodzenia od wielkości produkcji i wysiłku rodzi wśród pracowników przedsiębiorstw państwowych wymagania do beztróskiego życia. W ten sposób triumf odnosi psychologia spożywczy. Oznacza to, że wpływ przedsiębiorstw państwowych na rozwój woli pracy jest słabszy niż prywatnych. Za niesumienność pracy państwo może stosować system kar, tymczasem prywatny przedsiębiorca zwalnia robotnika z pracy, bowiem jego zatrudnianie jest nieopłacalne. Okazuje się więc, że rezerwując wyłącznie dla siebie produkcję pewnych dóbr i usługi we własnych przedsiębiorstwach, państwo czyni to mniej wydajnie, czyli znacznie drożej – konstatował Zawadzki (1923, 420).

Podsumowanie

Podstawy szkoły matematycznej w ekonomii, która określana jest teorią równowagi ekonomicznej, zostały stworzone w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. Związane one są z nazwiskami m.in. takich wybitnych ekonomistów jak L. Walras oraz V. Pareto. Początkowo przedmiotem analizy były problemy równowagi makroekonomicznej. Później pojawiła się rozbudowana analiza mikroekonomiczna zajmująca się warunkami równowagi przedsiębiorstwa i konsumenta, a następnie równowagą całego systemu gospodarczego. W tej fazie rozwoju pojawiło się zainteresowanie jej osiągnięciami w polskiej ekonomii. Koncepcje szkoły matematycznej były rozwijane m.in. przez E. Taylora, A. Wakara, T. Brzeskiego oraz częściowo przez ekonomistów reprezentujących inne szkoły teoretyczne – O. Langego i M. Kaleckiego. Najwybitniejszym przedstawicielem tego kierunku w polskiej ekonomii był jednak W. Zawadzki, którego należy uznać za prekursora nowoczesnej teorii produkcji, podziału i równowagi ogólnej (również w literaturze światowej). Potrafił on w sposób twórczy łączyć zmatematyzowaną ekonomię z aspektami ekonomiczno-społecznymi oraz ekonomiczno-technicznymi, nadając procesom produkcji aspekt socjologiczny i prakseologiczny.

Władysław Zawadzki nie był jedynym ekonomistą związanym w okresie międzywojennym z Wilnem i Uniwersytetem Stefana Batorego w Wilnie, jakkolwiek wyróżnia się dorobkiem i pozycją naukową. Warto w tym miejscu wymienić nazwisko Witolda Staniewicza (ekonomia społeczna, ekonomika rolnictwa), dwukrotnego rektora tego uniwersytetu (1921–1922; 1933–1936) oraz ministra reform rolnych (1926–1930) w rządach Kazimierza Bartla. Napisał on m.in. pracę *Kolektywizacja rolnictwa Rosji Sowieckiej* (1934). Bezpośrednimi uczniami W. Zawadzkiego byli dwaj znani (również za granicą) ekonomiści i sowietolodzy, po II wojnie światowej emigranci polityczni: Stanisław Swianiewicz – autor m.in. prac: *Lenin jako ekonomista* (1930; rozprawa doktorska promowana właśnie przez Zawadzkiego), *Polityka gospodarcza Niemiec hitlerowskich* (1938), wydanej w Londynie *Forced Labour and Economic Development* (1965) oraz będącej wspomnieniami naocznego świadka *W cieniu Katynia* (1976) oraz Jan Drewnowski – autor m.in. *Przyczynek do teorii przedsiębiorstwa* (1937), *Próba ogólnej teorii gospodarki planowej* (1947) *On Measuring and Planning the Quality of Life* (1974), *Władza i opozycja. Próba interpretacji historii politycznej Polski Ludowej* (1979), *Rozkład i upadek sowietyzmu w Polsce* (1991). Umierając w marcu 1939 r., Zawadzki uniknął losu wybitnych ekonomistów wileńskich, którym nie było dane przeżyć trzech w sumie okupacji sowieckich i niemieckich. Na uwagę zasługuje postać Mieczysława Gutowskiego, profesora nauki skarbowości i prawa skarbowego, autora m.in. pracy *Zarys prawodawstwa w dziedzinie skarbowości i gospodarki państwowej* (1927). W latach 1931–1939 redagował i wydał on na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych USB trzy tomy *Prac seminarium ze skarbowości i prawa*

skarbowego oraz ze statystyki. Wojny nie przeżył również Michał Król, autor m.in. prac: Stabilizacja koniunktury gospodarczej a polityka bankowa (1931), Pieniądz i kredyt w ZSRR (1934) oraz Zagadnienie agresji w prawie międzynarodowym (1939), a także Jan Rutski, który napisał Zależności statystyczne: próba analizy logicznej (1930) i O pewnym problemie prawidłowości statystycznych (1934). Po II wojnie światowej ożywioną działalność naukową i organizacyjną prowadził w Warszawie Leon Kurowski związany w okresie międzywojennym z Uniwersytetem Stefana Batorego najpierw jako student, a następnie jako wykładowca, autor m.in. prac Podział wydatków administracji państwowej w zwyczajnym budżecie polskim (1938) oraz Wstęp do nauki prawa finansowego (1976).

Bibliografia

- BOCHENEK, M. (2008), Prekursorzy ekonomii matematycznej w Polsce. Uniwersytet Mikołaja Kopernika [rozprawa habilitacyjna]. Toruń.
- BOCHENEK, M. (2010), Korzyści z matematyzacji ekonomii. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. W: Zeszyty Naukowe. 8, 35–54.
- LANDAU, Z. (1980), Władysław Zawadzki (1885–1939). *Ekonomista – polityk – minister skarbu*. W: *Przegląd Historyczny*. 4, 753–772.
- PŁACZEK, J. (2000), Poczci wybitnych polskich ekonomistów polskich XVIII–XX stulecia. Warszawa.
- ZAWADZKI, W. (1914), Zastosowanie matematyki do ekonomii politycznej. Wilno.
- ZAWADZKI, W. (1922), Przedsiębiorstwo państwowe jako forma organizacyjna produkcji. W: *Ruch Prawniczy i Ekonomiczny*. 3, 470–472.
- ZAWADZKI, W. (1923), Teoria Produkcji. Próba zbadania społecznych warunków produkcji. Warszawa / Kraków / Lublin etc.
- ZAWADZKI, W. (1926), Postulaty ochrony robotnika, a konkretne warunki gospodarcze. Kraków.
- ZAWADZKI, W. (1927), Polska polityka socjalna a gospodarstwo społeczne. Kraków.
- ZAWADZKI, W. (1936a), Nowa teoria pieniądza Keynesa. W: *Ekonomista*. 3, 68–85.
- ZAWADZKI, W. (1936b), Zmiany poziomu cen pod wpływem naruszenia równowagi podaży i popytu. W: *Ekonomista*. 3, 3–17.
- ZAWADZKI, W. (1938a), Dwie koncepcje równowagi ekonomicznej. W: *Ekonomista*. 3, 3–20.
- ZAWADZKI, W. (1938b), Manipulowanie pieniądzem jako narzędzie polityki gospodarczej. Kraków.
- ZAWADZKI, W. (1939), Rozwój teorii pieniężnych w ostatnich czasach. W: *Ekonomista*. 1, 9–29.
- ZAWADZKI, W. (1965), Polityka finansowa w okresie 1931–1935. W: *Kwartalnik Historyczny*. 1, 130–151.